

HOMO POLITICUS VERSUS HOMO ECONOMICUS: YURTTAŞ/BİREY İKİLİĞİNİ AŞMAK

Ahmet ÖZALP

Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İ.İ.B.F. Çorum
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/Siyaset Bilimi
ahmetozalp@hitit.edu.tr

Özet

Homo economicus, kişisel çıkarı peşinde koşan rasyonel insan olarak tanımlanmaktadır. Kişisel çıkar ekonomik anlamda tüketicinin fayda, üreticinin kâr maksimizasyonunu nitelemektedir. Ancak homo economicus, toplumsal ve siyasal sonuçları olan felsefi bir kurgudur; bireyin kendi tercihlerini yapabileceğini ve bunlara göre yaşayabileceğini varsayar. Politik bağlamda bu durum, devlet müdahalesi dışında bir bireysel özel alanın ve negatif özgürlüğün bir sonucudur. Homo economicusa yöneltilen eleştirilerin başında, bireysel çıkarla ve özel alanla fazla ilgilenmesi gelmektedir. Bu nedenle homo politicus, politikayla ilgilenen yurttaş olarak önerilmektedir. Polisten ilham alan politika, ortak sorunlar hakkında biraraya gelen yurttaşların eylem ve iletişimlerinin ürünü olan kamusal yaşama dayanmaktadır. Ancak bu iki varsayım, insani var oluşun belirli bir yönüne odaklanmaktadır. Homo politicus ile homo economicus birbirine karşıt olmak zorunda değildir.

Anahtar Kelimeler: *Homo Politicus, Homo Economicus, Özel Alan, Kamusal Alan*

Alan Tanımı: Siyaset Bilimi

HOMO POLITICUS VERSUS HOMO ECONOMICUS: TO GET OVER THE DICHOTOMY BETWEEN CITIZEN AND INDIVIDUAL

Abstract

Homo economicus is described as an individual who pursuits self interest. Self interest, economically, refers to maximization of consumer's benefit and maximization of producer's profit. Also, the assumption of homo economicus is a philosophical fiction causing social and political results. This fiction accepts individuals to prefer their preferences themselves and can live their life in accordig to their preferences. In political context, this situation is result of an individual

private sphere out of State intervition and negative freedom. One of the most important critic on homo economicus is that he/she is interested in self interest and private sphere. Homo politicus as an alternative model against homo economicus is described as an citizen participate in policy. Policy, origined polis/cite, rely on a public sphere occuring with citizens' acts and communications about public interest. Homo politicus is an active citizen. But these two assumptions focus on a certain characteristic of human being; It's not necessary "homo politicus versus homo economicus".

Key Words: *Homo Politicus, Homo Economicus, Private Sphere Public Sphere.*

JEL Code: Z19

1. GİRİŞ

1980'lerden itibaren yeni sağ politikaların altyapısını oluşturduğu küreselleşme sürecini yaşamaktayız. İlginç bir şekilde, 80 öncesinde sol, sınıf siyaseti ile meşgul olduğundan ekonomiyi temel bir sorun olarak görmekte, sağ ise otorite, devlet, gelenekler, din gibi soğuk savaş döneminde komünizme karşı dayanak sağlayacak söylemlere sarılmaktaydı. 80'lerden sonra sağ, yeni sağ adıyla "daha küçük devlet, daha etkin piyasa" sloganıyla ifade edilebilecek ekonomik temelli politikalara yönelirken solun Marxizm eleştirisi yaparak yeni sol adıyla kimliklere yöneldiğini görmekteyiz. Ögün'ün(2010:32) belirttiği gibi, sağ ile sol arasında roller bakımından yer değiştirme ile karşılaşmaktayız.

Yeni sağı savunan uluslar arası aktörlerin, devleti küçültme odaklı olarak yaşama geçirdiği politikalardan sadece özelleştirme ekonomi ile ilgili görülmesine rağmen, gerçekte hem yerelleşme hem de deregülasyon politikaları, sermayenin dünyanın herhangi bir noktasında herhangi bir anda yer almasına imkan tanıyan küresel kuralların yerleştirilmesini amaçlayan ekonomik yönü bulunan uygulamalardı. Bu uygulamaların yerel katılımı, merkezîyetçi bürokrasinin yetersizlikleriyle, yönetimle vb. kavramlarla haklılaştırılması ya da bu haklılaştırmaların haklılık payı olması durumu değiştirmemektedir.

Bu bağlamda yeni sağın, klasik liberal dönemden sonra yaşanmış bir sosyal refah devleti uygulamasının ardından yeniden klasik liberal ilkelere dönmesi, refah devletine yönelen eleştirilerin yoğunlaştığı bir dönemde kabul görmüştür. Ama küreselleşmenin vardığı noktada dünyada artan kapitalizmin eşitsizliklerine yönelen eleştirilerle başlayarak, liberalizmin temel varsayımlarına yönelmiştir. Liberalizmin piyasa savunusunu da içeren ekonomik, politik ve toplumsal teorisinin temelini "homo economicus" oluşturmaktadır. Şu an kapsamlı, tutarlı

bir sol alternatiften söz etmek zor olabilir. Ama liberalizme yönelen ilk eleştirilerin toplulukçu liberaller ile ekolojistlerden ve farklı toplumsal hareketlerden geldiğini ve bu hareketlerin işe homo economicusu sorgulamakla başladıklarını söyleyebiliriz. Çalışmamızın konusunu homo economicus ile, ona karşıtlık içinde kurgulanan homo politicus'un ilişkisi oluşturmaktadır.

2. "HOMO POLITICUS" TAN "HOMO ECONOMICUS" A

Homo politicus, aktif bir yurttaşlık teorisi geliştirmek üzere siyaset tartışmalarında yer almaktadır. Fakat kökenini ya da ilhamını Antik Yunan'dan alan homo politicus eski bir öznedir. Homo politicus, "polis" le var olan "polites"lerin ideal kurgusudur. Antik dönemde politik özgürlük, eşit yurttaşların polislin varlığını sürdürmesini sağlamak üzere bir araya gelerek ortak sorunlar hakkında birlikte karar almaları ve polislin işlerini üstlenmeleri anlamına gelmekteydi. Yurttaşlar, yaşamak için çalışmak zorunluluğunda olmayan ve bu nedenle boş zamanı olan kişilerdi. Onların yerine hanede çalışan köleler ve kadınlar, yaşamak için gerekli olan yeme, içme, üreme, temizlik, çalışma gibi ihtiyaçları karşılayacak etkinlikleri yapmaktaydılar. Polisi farklı kılan, yurttaşların sahip oldukları boş zamanlarını kişisel zevklerine değil, polislin işlerine harcayarak geçirmeleri idi. Çünkü antik dönemde yurttaş, politik eylem ve iletişimde bulunan ve bu sayede kalıcılık ve süreklilik üreten, polis/site dolayısıyla kendisi anlam kazanan bir varlık, "homo politicus" tu. (Özalp, 2009:., Arendt, 2006:., Sartori, 1996).

Yurttaşlık kategorisininin, kadınları, köleleri ve yabancıları dışarıda bıraktığı polislin kamusal yaşamı eşit yurttaşlardan oluşan görece homojen bir topluluktan oluşmaktaydı. İşbölümü ve uzmanlaşma konularında ileri bir farklılaşma düzeyi yoktu. Platon ile Aristo'nun ideal polisinde oikos/hane ile koinion arasında bir sınır çizilebiliyor ve polis için yeterli olabiliyordu. Oikos, her yurttaşın efendi sıfatıyla yer aldığı haneyi ifade etmekteydi. Hane, çevresinde yer alan toprakları, bağları, bahçeleri de içermekteydi. Ticaretle elde edilen zenginlik lükse ve israfa sürükleyen, kentin yurttaşları arasında eşitsizliği arttıran, borç ilişkisi doğuran bir zenginlik olduğu için hoş karşılanmıyordu. M.Ö. VIII. yüzyıldan başlayarak şarap ve zeytinyağının dış satım için üretilmeye başlanmasıyla deniz aşırı ticaret büyük ivme kazanmaya başlayınca bir yandan polisler gelişme göstermiş, diğer yandan yurttaşlar arasındaki görece eşitlik yerini eşitsizliklere bırakmıştır. Toprak sahipleri, tüccarlar ve yoksul halk arasında yaşanan çatışmalar polislin istikrarını tehlikeye düşürmüştür (Ağaoğulları, 2004:18-20). Bu nedenle polisi kurtarmaya çalışan Platon ve Aristo gibi filozoflar, ticaretle elde edilen zenginliğe, aşırı tüketime, zevk ve israfa karşı çıkmışlardır. Platon, "Devlet(1975)" isimli çalışmasında ayrıcalıklı bir konuma yerleştirdiği "koruyucular" sınıfının ortak ve

yalın yaşam sürmesi için, “hiç birinin mal mülk edinmemesini, kimsenin öz malının bulunmamasını, her şeyin herkesin olmasını” savunarak bu sınıfa özel mülkiyeti yasaklamıştır. Özel mülkiyeti, ortak çıkarlarla ilgilenmenin önünde engel olarak kabul eden Platon, aynı nedenle altın, gümüş vb. değerli madenler edinmelerine de karşıdır. Platon, polislin bozulmasını önlemeyi statükocu olmakta ve değişimi en aza indirgemekte gördüğünden, “devlet”i hiyerarşik, otoriter, yalın bir örgütlenmeye dönüştürmüştür.

Platon’dan farklı olma iddiasında bulunan öğrencisi Aristo, Platon kadar birlikçi, uyumcu olmamakla beraber ölçü ve dengeye önem vermiş, homo politicusa ve politik iyi yaşam düşüncesine kaynaklık eden düşünür olmasına rağmen, “Politika(2000)”sında toprak dışından elde edilen zenginliklerin kaçınılmaz biçimde gaspa dönüşeceğini ileri sürmüştür. Demek ki polis, yurttaşın homo politicus olarak öncelikli işinin ticaretle uğraşmak, zanaatkarlıkla geçiminin gerektirdiğinden fazla meşgul olmamak, bedensel çalışma gerektiren bütün işlerin bir şekilde hanede köleler ve kadınlarca yerine getirildiği bir durumda sadece polislin varlığını sürdürmeye yönelik kararları almak ve kamusal işleri üstlenmektir. Sartori’nin(1996: 309) belirttiği gibi, bireysel zevkleri için de olsa özel alanda yani hanede zaman harcamak, o yurttaşı günümüzdeki küçültücü anlamıyla “idiotes” yapardı.

Arendt’in kavramsallaştırmalarıyla hanede üretimi gerçekleştiren etkinlik “animal laborans”a ait “emek” etkinliği idi. Sadece üretim değil, yeme-içme, cinsellik, çocuk ve hasta bakımı ile ilgili etkinlikler de emek etkinliğinin bir ürünüydü. Emek, üretildiği anda tüketildiği için geçici, uçucu nitelikte ürünleri üretmekteydi. Bunlar insanın biyolojik yaşamının ya da doğrudan bedensel gereksinimlerin karşılanmasına yönelikti. Emek dışında yer alan ve “vita activa” adını verdiği dünyasal etkinlikler içerisinde ikinci sırada “iş” etkinliği gelmekteydi. İş etkinliği, emek etkinliğine kıyasla daha kalıcı olan ürünler ortaya koyan zanaatkarın etkinliği idi. “Homo faber”e özgü olan bu etkinlik, özel alan olarak hanenin dışında da gerçekleşmekteydi. Fakat, örneğin Aristo’ya göre, zanaatkarın zanaatına ayırdığı zaman onun politikaya katılmasını engelleyecek, polislin işlerine ilgisini azaltacak düzeydeyse, yurttaşlık dışında tutulmalıydı. Dolayısıyla, zanaatkarın işinde çok fazla zaman geçirmesi istenir bir durum değildi. Vita activa içerisinde en değerli etkinlik, kuşkusuz politik yapılar, üreten ve değiştiren, yurttaşın kendi varlığını topluluk içerisinde gerçekleştirmesine imkan tanıyan ve onu polislin kolektif hafızasında kalıcı kılacak olan “eylem” etkinliği idi. Eylem etkinliği, “homo politicus”a özgü etkinlikti(Arendt, 2000). Antik kamusal yaşamın idealize şekliyle homo politicus olan yurttaşlar, siyasal topluluğun eşit

parçalarıydılar. Genel olarak değerlendirildiğinde çıkarılabilecek ilkeler;

- Politik katılım olarak özgürlük; yurttaşların politikaya katılımı anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla yurttaş olmayanların özgür olmaları söz konusu değildi.

- Kamusal erdem; yurttaşın kendisini bütüne feda etmesini gerektiren bir erdemle donanmış olması beklenmekteydi. Yurttaş barışta polisin ortak sorunlarının çözümüyle ilgilenmek için politika yapacak ve kamusal görevleri üstlenecek, savaşta onu korumak için kahramanlık yapacaktı. İyi bir insan olmanın yolu, iyi bir yurttaş olmaktan geçmekteydi. Erdemli olmak, ölçülü olmayı ve kendine yetmeyi de içermekteydi.

- İsegoria ve isenomia; konuşmada eşitlik ve yasa karşısında eşitlik ilkelerini içermekteydi. Kamusal yaşam yurttaşların politik eylemiyle var olmaktadır. Politik iletişim ve konuşma, politik eylemin diğer yüzünü oluşturmaktadır. Platon’la sofistler arasındaki tartışma, politik konuşmanın sofistler tarafından salt ikna amaçlı olarak kullanılan retorikçe dönüştürülmesiydi.(Platon,2010)

O halde homo economicus, kişisel çıkarı peşinde koşan varlık olarak antik dönemde bilinmeyen bir şeydi. Ama ekonomi kelimesinin kökeni olan “oikos”, hanenin sınırları içerisinde kalmaktaydı ve oikos’a/haneye ait “nomoi/kurallar” ancak hane içerisinde gerçekleşen üretim sürecine ve yaşama ilişkin kurallardı. Modern dönemlere gelindiğinde, üretimin hanenin sınırlarından çıkarak önce imalat-hanelere sonra sanayileşmeyle birlikte fabrikalara kaymasıyla “oikos-nomoi” nin alanı da genişlemiştir. Özel mülkiyetin belirleyici olduğu pazar ilişkileri antik çağın aksine, özel alanın yüceltilmesine yol açmıştır. İşçi sınıfının ve kadınların da yurttaşlık kategorisine dahil olmasıyla antik dönemde çizilen sınır belirsizleşmiştir. Bu durum kişisel çıkarı peşinde koşan rasyonel birey olarak “homo economicus”u öne çıkarmıştır. Her iki öznenin zamanı ve koşulları farklı olsa da siyaset biliminde katılımın önemini vurgulamak için başta Arendt olmak üzere, antik çağın polisi ilham kaynağı olmaktadır. Tabi ki antik ve modern zamanlar birbirinden farklıdır. Ancak modern zamanlarda kullandığımız politika dili, antik dönemlerden miras kalmıştır. Platon, Aristo ve sofistlerin tartışmalarında yer verdiği konular, Machiavelli’den Hobbes’a, Rousseau’dan Marx’a, A. Smith’den Hayek’e çağdaş siyaset felsefesinin de konularını oluşturmaktadır. Antik dönemdeki eşitlik, katılım, isegoria, isenomia gibi ilkelerin çağın kendine özgü koşullarında nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde düşünülmalıdır.

Modern dönemde ise “oikos”un “nomoi”sinin yani hanenin kurallarının, haneden çıkarak ekonomik ilişkiler ağıyla toplumsal alana yayılmasıyla “homo

economicus” yüceltilen özne olmaktadır. Modern dönemi tanımlayan ve birbiriyle paralel gelişen iki önemli gelişme vardır. Bu iki gelişme aynı gerçekliğin iki farklı yüzünü oluşturmaktadır. Bu gelişmelerden ilki, kendi iç işleyişi olan, özel mülkiyet temelli ve mübadele ilişkilerini içeren görece özerk bir kapitalist ekonomik düzenin ortaya çıkmasıdır. İkinci gelişme, kapitalizmle aynı anda gelişen yine kendi iç işleyişi, yazılı kuralları olan, toplumdan ve kapitalist ekonomiden ayrılmış modern devlet aygıtının varlığıydı. Weber’in ifadeleriyle kapitalist sistem içerisinde faaliyet gösteren işletme ile yazılı kurallarla işleyen bürokrasi, modernizmin belirleyici ilkesi olan rasyonelliğin örgütlenmesiyle ilişkiliydi. Üretim kâr ve verimlilik ilkesi çerçevesinde pazara yönelik olarak yapılmaktaydı.(Weber, 2006: 24; Weber, 2010: 10) Rasyonellik ilkesi, bir yandan ekonomik, toplumsal, politik örgütlenmenin rasyonel bireylerin iradelerinin ve tercihlerinin ürünü olduğunu kabul etmeyi, diğer yandan akılla ulaşılabilecek genel ilkelerin varlığını onaylamayı gerektirmekteydi. Rasyonellik ilkesinin ekonomik alana yansımaları A. Smith’in “görünmez eli”nde, siyasal alana yansımaları Hobbes, Locke, Rousseau gibi politik düşünürlerin toplum sözleşmelerinde, sosyolojik yansımaları A. Comte’un “Üç Hal Yasası” nda karşımıza çıkmaktadır. Hayek’in belirttiği gibi, bazen akıllı büyük harfle tasarlayıcı kabul eden kurucu rasyonalizme, bazen akıllı keşif süreciyle sınırlayan evrimci rasyonalizme bürünmekle birlikte rasyonellik modern dönemin özelliğidir.

Homo economicus, bu rasyonellik ilkesinin odağıdır. Klasik ve neoklasik iktisatın temel varsayımı olan homo economicus, “bütçe imkanları içerisinde refahını maksimize eden birey”dir. (Akyıldız, 2008: 30) Felsefi anlamda ise homo economicus, kendisi için en iyi olanı bilen ve kendi tercihleri doğrultusunda davranan rasyonel bir varlıktır. A. Smith’e göre, bireyler kendi kişisel çıkarları doğrultusunda tercihte bulunurken görünmez bir el aracılığıyla toplumsal çıkarın gerçekleşmesini sağlarlar. Böylece bireylerin amaçlı eylemlerinden kendiliğinden doğan bir düzen ortaya çıkar. Bu düzenin varlığı, bireylerin eylemlerinin dış bir güç tarafından sınırlanmamasına, engellenmemesine bağlıdır. Ancak bireylerin davranışlarının bütün bireyler için geçerli olan genel kurallar çerçevesinde gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Daha sonra metodolojik bireycilik olarak formüle edilen bu varsayıma göre, bütün grupların, ulus, sınıf vb. kolektivitelerin kendi başına bir varlıkları yoktur. Bu kolektiviteler ancak bireylerin eylemleriyle anlaşılabilirler. Bu ilkeyi tamamlayıcı ilke, metodolojik subjektivizmdir. Bu ilkeye göre, bireylerin eylemleri, onların bilgilerine, algılamalarına ve beklentilerine başvurularak açıklanabilir.(Yay, 2004: 5) A. Smith’i “evrimci rasyonalizm” geleneği içerisinde değerlendiren ve kendisini de o gelenek

içerisinde gören Hayek, Smith'in görüşlerinin çağdaş temsilcisidir. Hayek'e göre toplum ve piyasa, deneyimin ürünü olan ve aklın keşfettiği adil davranış kurallarına uygun biçimde, "insanın bilinçli eylemlerinin ürünü olan, ama asla bilinçli bir tasarımın ürünü olmayan" kendiliğinden doğan düzendir.(Hayek, 1996:37)¹ Kendiliğinden doğan düzen, bireylerin devlete karşı korunması gereken bir takım haklara sahip olduğu özel alanla özdeşleşir.

Modern dönem, devletin antik dönemin polisinden farklı olarak toplumdan ayrılmış, onun üstünde egemenlikten kaynaklanan otoritesini kullanan bir aygıtla dönüşmüştür. Özel alan ile devletin alanı ayrılmıştır, fakat poliste küçümşenen özel alan haklarla donatılmıştır. Ayrıca hane içerisinde hapsolan emek etkinliği, oikosun sınırları dışına çıkarak, önce imalathanelerde sonra fabrikalarda üretim sürecine ücretli olarak dahil olmuştur. Arendt'in diliyle ifade edersek aslında oikosun nomoiisi hanenin sınırlarını aşarak bütün yeryüzünde geçerli olmaya başlamış, insan ilişkilerini ve doğayı üretim-tüketim döngüsünün mantığıyla dönüştürerek geçici olanı yüceltmıştır.(Arendt,2000) Modernlik, süreç içerisinde kadınların ve emekçilerin en azından hukuksal statü olarak yurttaşlık haklarını elde etmelerini sağlamış; antik dönemin kölelerinin ve Ortaçağ'ın serflerinin yerini ücretli işçiler almıştır. Modern dünya, özel mülkiyetin ve antik dönemde Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerin küçümşediği ticarî alış verişin korunması ilkesine dayalı kapitalist dönüşüme ve bu dönüşümle birlikte ulusal pazarlar çerçevesinde örgütlenmiş, geniş ölçekli ulus-devletlerde somutlaşan siyasal dönüşüme tanıklık etmiştir.

Gündelik yaşamın yeniden üretildiği temel birim olan ve mahrumiyet alanını oluşturan hane, kişisel ilişkilerin gerçekleştiği, bireye bağlı haklarla donatılmış kişisel mahrem alana, dokunulmaz, gizlilik alanına; homo politicusun polis in agorasında, meclisinde - ecclesia-, tiyatrosunda uğraştığı politik işler, seçimle ya da kurayla aldığı sorumluluklar, profesyonel uzmanların mesleklerine dönüşmüştür. Sartori'nin belirttiği gibi antik dönemin demokrasisi "homo oeconomicus"un aleyhine politik bir hayvan ortaya çıkarmıştır. Polis'te bir kişi olarak birey kavramı yoktur. Dolayısıyla insan kişiliğinin bir uzantısı olarak, bireysel haklar temeline dayanan meşru özel alana bağlı kişi özgürlüğü kavrayışı yenidir. (Sartori, 1996: 308-309)

---

¹ Hayek'te bireyi rasyonel davranmaya iten rekabetçi piyasadır. Homo economicusla ilgili tartışma için bkz. Akyıldız(2008)

Rasyonelliğin politik sonucu, yalnızca, devletin Weberci anlamda yasal-ussal otorite olmasından kaynaklanmaz. Devletin meşruluk kaynağı, Ortaçağ'ın teokratik yapılarında olduğu gibi tanrı değil, yurttaşlardan oluşan ulustur. Liberal politik toplum, bireysel iradelerin ürünü olan bir sözleşmeyle kurulur. En iyi ifadesini Locke'ta bulan sözleşme teorisine göre, bireyler siyasal toplumu oluşturmada önce doğa durumunda yaşamaktaydılar. Doğa durumu, rasyonel bireylerin eşitlik, özgürlük ve mülkiyetten oluşan doğal haklara sahip olarak mübadelede bulunabildikleri barışçıl bir ortamdır. İrrasyonel bireyler nedeniyle doğal hakların kullanılmaması üzerine rasyonel bireyler bir araya gelerek bir sözleşmeyle herkesin çıkarına olacak politik toplumu kurarlar. Bireyler, bu sözleşmeyle doğa durumunda sahip oldukları yargılama ve cezalandırma yetkilerini devlete devretmektedirler. Örgütlü cebir gücü olarak ortaya çıkan devletin varlık nedeni ya da ontolojik temeli, sözleşmeden anlaşıldığı üzere, doğa durumunda var olan hakların korunmasıdır. (Donnelly1995: 102)

Devlet çok güçlü bir biçimde ortaya çıktığı için meşruluğu devredilemez, vazgeçilemez kabul edilen evrensel hakları korumasına bağlıdır, fakat bu özel alanı güvence altına almak yeterli değildir. Liberalizmin bir diğer unsuru, "homo economicus" un hak sahibi özne olarak kişisel çıkarları peşinde koştuğu alanın müdahaleden korunması için geliştirilen "sınırlı devlet" ilkesidir. Locke, siyasal iktidarın kötüye kullanılmasını önlemek için sözleşmeden sonra güçlü biçimde ortaya çıkan devletin sınırlanmasını öngörmektedir. Bunun yolu devletin anayasal ilkelere tabi kılınması ve birbirlerini denetleyen kuvvetlerin ayrılığıdır. (Erdoğan, 1998:7)

Sartori'nin belirttiği gibi artık, kendi kendini yönetmenin yerini yöneten devlet, polisle özdeşleşmiş yurttaşların yerini devleti için yaşayan uyruklar almıştır. Yunanlılar polis'ten başlayıp polites'e vararak özgür olabilmişlerdir. Günümüzde ise megapolis polisin yerini aldığından devlet yurttaştan kaynaklandırıldığında özgürlük söz konusu olabilir. Sartori, toplumun üzerinde yer alan ve yöneten bir örgütlenmiş siyasal iktidar yani devlet karşısında ancak "bir şeyden (iktidar) özgürlük" (freedom from) anlamında olumsuz bir özgürlük tanımıyla iktidarın keyfi ve sınırsız kötüye kullanımının engellenebileceğini öne sürmektedir. Özel alan-özgürlük ilişkisinin siyasal boyutunu bu nokta oluşturmaktadır. Polis'teki politik işlere katılma, kendi kendini yönetme anlamındayken günümüzde iktidarı etkileme işine dönüşmüştür. "Bir şeye (iktidara/devlet işlerine) katılma" anlamında özgürlük olumsuz nitelikli bir şeyden özgürlük anlayışını tamamlayan olumlu nitelikli özgürlük türüdür. Çünkü siyasal özgürlük ile siyasal baskı (devlet iktidarı) arasındaki sınırı belirleyen bir şeyden özgürlüktür (Sartori, 1996: 323-

356).

Üzerinde önemle durulması gereken nokta, homo politicusun kesinlikle devlete tabiyetle özdeş tutulamayacağıdır. Yurttaş soyut bir kategori olarak kurgulandığında ve bu kategori yasalarla tanımlandığında, hem özel alanı baskılamaya hem de yurttaşlığı pasif bir itaate dönüştürebilir. Örgütlenmiş iktidar formu olarak devletin kamusal alanla özdeşleştirildiği Fransız Devrimi'nde, homo economicusun farklı tercihlerinin, bireysel farklılıklarının, ekonomik eşitsizliklerinin yer aldığı özel alan, soyut olarak tanımlanmış bir ulusun parçası olarak yurttaşlardan oluşan kamusal alanın karşısında ikincil öneme sahip olmuştur. Ağaoğulları'nın belirttiği gibi, aristokrasinin dışında kalanları kapsayan tiers etat/üçüncü tabaka eşit yurttaşlardan oluşan ulusu temsil etmek iddiasındadır. Aristokrasi ya ayrıcalıklarını bırakıp ulusun bir parçası olacak ya da toplumun sırtında asalak olmakta direndiğinden tasfiye edilecektir. Ulus somut bir varlık gibi görünse de Rousseau'nun "genel iradesi"nin etkilerini taşıyan Sieyes'in görüşleri Devrim'e damga vurmuştur. Ulus, bireysel farklılıklarından soyutlanmış erdemli yurttaşlardan oluşan politik bir bütündür. İnsan, çıkarlarının ve farklılıklarının taşıyıcısı olan birey yanıyla özel alana, genel çıkarı gözeten yurttaş yanıyla ulusun alanına aittir. Ağaoğulları, gerilimli birey-yurttaş ikiliğinin yurttaşın lehine bireyin dönüştürülmesi çabasıyla aşılmaya çalışıldığını belirtmektedir. (Ağaoğulları, 2006: 220-22) Yurttaşta soyut bir model olarak kurgulanmakta ve politik katılımı ancak devleti meşrulaştırmaktadır. Oysa homo politicusun var olabilmesi, hem ekonomik ilişkiler alanından hem de devletten görece özerk Habermasçı (2002) bir kamusal alana bağlıdır.

3. "HOMO POLITICUS"UN YENİDEN GÜNDEME GELMESİ

Homo economicus, siyasal iktidarın engellemelerinin yokluğunda kişisel çıkarı peşinde koşan, rasyonel bireydir. Homo politicusu bir model olarak geliştiren politik toplulukçu düşünürler, ekolojistler vs. bireysel çıkarın küreselleşmiş kapitalist dünyada ortak sorunlara karşı bir kayıtsızlık yarattığını ileri sürmektedirler. Tabi ki, negatif özgürlük açısından bakıldığında bireyin özel alanında yaptığı tercihler sorgulanamaz. Aile ilişkileri, dinsel faaliyetler, spor gibi kişisel zevkler, duygusal ilişkiler, tüketim vs. çoğunlukla özel alanın konusudur. Ancak teknolojinin günlük yaşamımızı kuşattığı bir tüketim toplumunda homo economicus, bütün çabasını istediği standartlarda bir yaşam sürmek adına para kazanmaya odaklanmış durumdadır. Bireyler, yaşamlarının büyük bir kısmını evinde TV ve internet karşısında pasif bir seyirci olarak harcamaktadırlar. Özel alanda eşitsizlik biçimleri farklı bir bağlamda yeniden üretilmekte, homo politicus adayı kadınlar yine çoğunlukla ücretlendirilmemiş emeğin sahipleri olarak

yaşamaktadırlar. Bununla birlikte hanenin yerini alan ev, boş zamanın harcandığı temel birimdir. (Özalp, 2009: 35) Homo economicus, Södebaum tarafından, kısa vadedeki bireysel çıkarlarını takip ederek en yüksek çıkarı sağlamaya çalışan tüketici figürü olduğundan ne diğer bireylere ne de gelecek kuşaklara karşı hem özveri hem de sorumluluk bilmez.(Faber, 2002: 324) Her ne kadar homo economicus kavramsallaştırmasının, sosyal devletin dayattığı tercihler yerine tüketicilerin tercihlerini ikame etmek isteyen bir anlayışın ürünü olduğu ve egoist olmak zorunda olmadığı, insani var oluşun da bireysel çıkarın ön koşulu olduğunu bilebileceği söylene de, kapitalist koşullar altında kâr ve çıkar güdüsüyle hareket eden homo economicusun sürdürülebilir bir kalkınma ya da ekolojik bir ekonominin aktörü olması zordur. Faber'e göre, bu nedenle homo politicus alternatif bir model olarak geliştirilmektedir.

Politik toplulukçu yaklaşımda da homo economicus, topluluktan yalıtılmış, ilişkisiz, soyut birey kurgusu olduğu için eleştirilmektedir. Toplulukçular, özellikle Sandel, Walzer gibi toplulukçu liberaller bireyin eksikliği tezinden hareket ederek onun ancak bir topluluk içinde kendini geliştirebileceğini savunmaktadırlar. Bireyin topluluk içerisinde doğmasına, dil aracılığıyla şekillendirilmesine, paylaşılan ortak değerlere vurgu yaparak bireyi toplulukla ilişkisellik içerisinde ve topluluk bağlamında ele alırlar. Müdahalesizlik, engelsizlik olarak özgürlük özel alanda bireyin tutkularını sınırlayan gelenek, örf ve adeti de engel olarak görmektedir. Halbuki bir bağlama yerleştirilmemiş özgürlükten söz edilemez. (Kymlicka, 2006: 225-226)

Politik toplulukçuluk ise, özellikle Arendt'in etkisiyle, Aristo'nun "iyi yaşam" ın politik toplulukta, dolayısıyla politik yaşamla gerçekleşebileceği tezine yaslanmaktadır. Aristo, üç tür etkinlik saymaktadır: Haz etkinliği, politik etkinlik ve felsefi etkinlik. Bunlar arasında en ayrıcalıklı olanı kendi başına amaç olan ve insanın kendine yeter olduğu felsefi etkinliktir. Theoria olarak adlandırdığı bu etkinlik, filozofun tanrısallıktan pay aldığı ve gerçek mutluluğu sağlayan etkinliktir. Mutlu yaşamı theoria sağlamaktadır. İkinci sırayı, sadece yaşamı değil, iyi yaşamı üreten politik etkinlik almaktadır. Politika yurttaşların kendi eşitleriyle bir araya geldiği, politik iletişimde bulunduğu etkinliktir. Ancak iyi yaşam, polis içerisinde gerçekleşebilir yaşamdır. İnsan theoria etkinliği dışında yalnız başına var olamaz. İyi yaşamın sürdürülebilmesi, polisin ortak sorunları hakkında yurttaşların bir araya gelerek tartıştıkları ve çözüm aradıkları bir kamusal yaşama bağlıdır. (Aristo,2000)

Homo politicus, politik karar alma süreçlerini etkilemek adına kamusal bir kamuoyu oluşturan öznedir. Pasif bir yurttaş değil, aktif bir yurttaşdır. Pasif

yurттаş, politikayı belirli aralıklarla yapılan seçimlerde oy kullanarak temsilcileri seçmekle yetinmektedir. Bu durumda politika bu işi yapan profesyonel politikacıların uğraştığı ve bütün toplum adına bir avuç insanın karar aldığı bir sürece dönüşmektedir. Oysa alınan kararlar bireylerin özel alanı da dahil olmak üzere bütün toplumu etkilemektedir. (Özalp, 2009) Görüldüğü üzere, homo politicus, Foucault'un mübadeleden rekabete, piyasadan rekabetçi kapitalizme kayan ekonomik ilişkiler içerisinde sadece fayda-maliyet analizi yapmakla itham ettiği homo economicusa tepki olarak doğmuştur. Foucault'un dediği gibi, "homo economicus bir girişimcidir, kendisinin de girişimcisidir"(Read, 2002: 28). Buna karşılık homo politicus:

- Homo politicus tamamıyla kurallar altında kendi gerekliliklerini gerçekleştirmekle yetinmez ve kamusal iyiyi izlemekte de başarılı olmak ister. Aristo'nun "phronesis" adını verdiği kolektif varlığı sürdürmek adına "ihtiyat" ı elden bırakmaz. Bu ihtiyat, kamusal yaşamın ve demokrasinin kırılabilirliği yüzünden her defasında yurttaşlarca sahip çıkılmasına ve yeniden üretilmesine bağlı olmasından kaynaklanır. Homo politicus olarak davranan insani varlığın koşulu ortak sorunlara kayıtsız kalmamak ve ihtiyatlı olmaktır. (Faber vd. 2002, 328; Delannoi, 2003: 420)

- Homo politicusun eylemlerinin karar alma süreçlerine ve politik tartışmalara katılmayla ilgili olması gerekir. Sadece doğrudan kamusal alanda davranarak değil, çalıştığı kamu kurumlarında ve bürokraside karar alma sürecine kayıtsız kalmamalıdır. Homo politicus politik gücü elde etmek amacıyla diğerlerinin onayını almayı ve görüşleri için diğerlerini ikna etmeyi ister. Bunu yaparken yalnızca kendi kamusal idealinin ya da kamusal iyi anlayışının peşinde gitmez, bu amaçlarla ilgilenen ötekilerin de katıldığı kamusal tartışmayla ilişkilidir. Tartışma sonucunda ortaya çıkan genel kamusal onaya kendi görüşlerini uyarlamaya hazırdır. (Faber, vd., 2002:329)

- Politik felsefe geleneğinde, homo politicus amaçlarına varmak için ön koşul olan kesin erdemlere ya da yeteneklere sahip olarak karakterize edilir. Homo politicus, her bireyin somut koşullarını doğru biçimde değerlendirebilmeyi ve tikel de, bütün çıkarları kapsayabilmek amacıyla ötekilerin perspektifinden de bakabilmeyi, onların desteğini ve onayını alabilmek adına başarabilmelidir. (Faber vd. 2002: 329) Homo politicus, ne şüpheciliğin belirsizliğine, ne kesinliğin dogmatizmine düşmeden, aşkın bir ilkenin yokluğunda politikayı var kılan öznedir. (Barber, 1995: 99-101)

4. SONUÇ

Sonuç olarak homo politicus kaynağını antik dönem polisinden/kent devletinden ve Aristo'nun "iyi yaşam" idealinden alan bir kavramsallaştırma. Bu kavramsallaştırma, liberal felsefenin ekonomik, toplumsal, politik örgütlenmesinin temel varsayımı olan homo economicus ilkesine karşı gündeme getirilmektedir. Homo economicus, ekonomik çıkarı peşinde koşan rasyonel birey olarak kamusal çıkarın ikinci plana itilmesine, politik sorunlara karşı kayıtsızlığa ve toplumun diğer bireyelerine karşı kayıtsızlığa neden olmakla suçlanmaktadır. Homo politicus, yukarıda özellikleri belirtildiği üzere ortak sorunlar hakkında karar alma süreçlerine katılan ya da kamuoyu oluşturarak bu süreçleri etkilemeye çalışan kimsedir. Bunu yaparken politik ileişimde ve eylemde bulunarak iyi yaşamı gerçekleştirmeye çalışır.

Hem homo economicus hem de homo politicusun, insani var oluşun belirli bir yönünü merkeze alan kurgular olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Homo politicusun aşırı vurgulanması durumunda da çağdaş özgürlüğün dayanağı olan ve bireysel alana keyfi müdahaleyi önleyen özel alanın aşınması tehlikesi olabilir. Çünkü özel alan bireyselliğin, ailenin, duygulanımların, inanç vs. özelliklerin alanıdır. Bu durumda homo economicus ile homo politicusu birbirine karşıt somut varlıklar gibi değil, insani varoluşumuzun eksik kalan yönlerini tamamlamaya dikkat çeken teorik açıklama modelleri olarak ele almak yarar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M.Ali, Kent Devletinden İmparatorluğa, Ankara: İmge, 2004.
- Akyıldız, Hüseyin, "Tartışılan Boyutlarıyla Homo Economicus", SDÜ İİBF Dergisi, C.13, S.2, 2008.29-40
- Arendt, Hannah, İnsanlık Durumu (Çev: S. Şener), İstanbul: İletişim, 2000.
- Aristoteles, Politika (Çev. M. Tunçay), İstanbul: Remzi, 2000.
- Barber, Benjamin, Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ için Katılımcı Siyaset (Çev. M. Beşikçi), İstanbul. Ayrıntı, 1995.
- Delannoi, Gil, "İhtiyat", P. Raynaud ve S. Rials (haz.), Siyaset Felsefesi Sözlüğü, İstanbul: İletişim,2003.
- Donnelly, Jack, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları (M. Erdoğan, L. Korkut), Ankara: Yetkin, 1995.
- Erdoğan, Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Ankara: Siyasal, 1998.

Faber, Malte vd., “Homo Oeconomicus and Homo Politicus in Ecological Economics”, *Ecological Economics*, 40(2002): 323-333.

Habermas, Jurgen, *Öteki Olmak Öteki ile Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları* (Çev. İ. Aka), İstanbul:YKY,2002.

Hayek, Friedrich A., *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, Ankara: Türkiye İş Bankası, 1996.

Kymlicka, Will, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş* (Çev. E. Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2004.

Özalp, Ahmet, *Homo Politicusun Ontolojisi*, Ankara: Hitit, 2009.

Eflatun, *Devlet* (Çev. S. Eyüboğlu,M.A. Cimcoz), İstanbul:Remzi,1975

Read, Jason, “A Genealogy of Homo-Economicus: Neo.liberalism and the Production of Subjectivity”, *Foucault Studies*, No 6(2009): 25-36.

Sartori, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (Çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan), Ankara: Yetkin Kitabevi, 1996.

Tsakalotos, Euclid, “Homo Economicus, Political Economy and Socialism”, *Science&Society*, No 2(Summer 2004): 137-160

Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev. G. Solmaz), Ankara: Alter Yayıncılık, 2010.

Weber, Max, *Bürokrasi ve Otorite* (Çev. M.A. Arıcıoğlu, H. B. Akın), Ankara: Adres, 2006.

Yay, Turan, “Avusturya İktisat Okulu’nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi”, *Piyasa*, Sayı: 11 (2004): 1-29